

В. П. ГЛАМАЗДІН, радник голови правління

О. В. МЕЛЬНИК, канд. екон. наук, с.н.с.

В. М. ТОНКОГОЛОСЮК, заступник генерального директора

РОЗВИТОК НАФТОГАЗОВОГО СЕКТОРУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ

Резюме. У статті проаналізовано сучасний стан і перспективні напрями розвитку енергетичного сектору України загалом і нафтогазового комплексу зокрема, які мають відповідати Плану заходів з реалізації етапу “Реформування енергетичного сектору (до 2020 року)” Енергетичної стратегії України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність”. Згідно з проведеними дослідженнями, на момент оприлюднення звіту, 80 % пунктів, передбачених Планом, не були виконані. Розглянуто деякі законодавчі ініціативи та зміни нормативно-правового регулювання ринків паливно-енергетичних ресурсів. У статті проаналізовано динаміку зміни обсягів споживання енергоносіїв. Визначено головні тенденції розвитку газового ринку та ринку нафтопродуктів. З’ясовано, що, попри прогрес із диверсифікації джерел постачання, країна значно залежить від імпорту енергоносіїв із РФ. Окремо розглянуто транзит природного газу з РФ до ЄС. Зазначено, що підписаний контракт є досить компромісним і забезпечує навантаження транзитного трубопроводу менше, ніж на 40 %. Висвітлено головні причини зміни структури використання ПЕР, зокрема, практичне припинення використання мазуту як котельно-пічного палива. Також опрацьовано дані Державної служби статистики України щодо динаміки цін на природний газ для всіх категорій споживачів з урахуванням тарифів на транспортування, розподіл і торгової націнки (для побутових споживачів). Відзначено стале зростання цін на природний газ для побутових споживачів протягом майже всього проаналізованого періоду. Досліджено процес анбандлінгу НАК “Нафтогаз України”. Виявлено, що були зроблені всі необхідні дії для створення незалежного оператора ГТС, яке відбулося 1 січня 2020 року. Здійснено аналіз імплементації Директив і регламентів Енергетичного співтовариства в енергетичній сфері, які реалізовані загалом менше, ніж на 50 %. Розглянуто основні результати Стокгольмського арбітражу між НАК “Нафтогаз України” та “Газпромом”.

Ключові слова: енергетичний сектор, паливно-енергетичні ресурси, диверсифікація, анбандлінг, оператор ГТС, імплементація, споживання енергоносіїв, транзит газу, цінова та тарифна політика.

ВСТУП

Формування державної енергетичної політики має ґрунтуватися на всебічному аналізі поточного стану та перспектив розвитку як економіки загалом, так і енергетичного сектору зокрема. Такий підхід дає змогу здійснювати аналіз відповідності обсягів і вартості енергетичного забезпечення сучасним та перспективним потребам національної економіки, визначати напрями його розвитку й оптимізації.

Важливої ролі в умовах стратегічного курсу розвитку країни на інтеграцію з країнами Європи набувають питання щодо гармонізації законодавства України та ЄС.

З огляду на це, актуальним постає науково-аналітичне забезпечення державної енергетичної політики, яка має спрямовуватися на забезпечення належного рівня енергопостачання, енергетичної безпеки держави, захисту національних інтересів з урахуванням світових тенденцій розвитку енергетики й інтегрування у світові енергетичні ринки.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Паливно-енергетичний комплекс України є невід’ємною складовою національної економіки. Напрями його розвитку залежать від потреби як самого комплексу, так і інших галузей у паливно-енергетичних ресурсах.

Реальний ВВП України вже четвертий рік поспіль зростає від 2,2 % у 2016 р. — до 3,3 % у 2018 році. За оперативними даними, у 2019 р. очікувалося збільшення темпів до 4,0 %.

Загальні обсяги промислового виробництва, згідно з уточненими даними Держстату, також поступово зростали протягом 2016–2018 рр. відносно 2015 р. — загалом на 4,9 %. Проте, за підсумками 2019 р. варто очікувати зменшення обсягів промислового виробництва, які становитимуть близько 99 % відносно попереднього року. Ці процеси на фоні постійного збільшення цін і тарифів на енергоносії супроводжувалися, за даними енергетичного балансу, який щорічно оприлюднюється Держстатом, зменшенням енергоемності ВВП.

Метою статті є опрацювання стану та змін в ПЕК загалом, та у нафтогазовому комплексі

України за період 2018–2019 рр., огляд зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на ці процеси.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний розвиток фундаментальних і прикладних знань із проблем функціонування енергетичного сектору внесли вітчизняні та закордонні вчені-економісти й енергетики, зокрема: В. Ф. Беседін, Ю. В. Гончаров, О. А. Дячук, О. С. Ємельянов, Д. В. Зеркалов, М. П. Ковалка, М. Н. Кулік, І. Г. Манцуров, В. І. Мельник, В. Т. Меркушов, Б. З. Піріашвілі, В. І. Пила, Р. З. Подолець, А. В. Праховник, І. К. Чукаєва, А. К. Шидловський, М. Craye, P. Klopogge, E. Laes J. S. Risbeu, J.P. van der Sluijs, J.R. Ravetz та ін.

Проте постійні зміни, які відбуваються в економіці країни та в енергетичному секторі, потребують періодичного їх відстеження та врахування під час формування енергетичної політики держави, що визначає спрямованість та проблемну зорієнтованість дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Напрями перспективного розвитку паливно-енергетичного комплексу України, зокрема на 2018–2019 рр., визначено на урядовому рівні розпорядженням № 497-р [1]. Цим документом затверджено План заходів з реалізації етапу “Реформування енергетичного сектору (до 2020 року)” Енергетичної стратегії України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність”. План заходів містить 186 пунктів, які охоплюють регулювання короткострокового розвитку та ринкових відносин практично всієї енергетичної сфери.

Окрема увага приділена охороні навколишнього природного середовища (зокрема атмосферного повітря) та запобіганню зміні клімату.

У газовому секторі заплановано подальше формування ринку природного газу, упорядкування системи надання дозвільних документів із питань надрокористування, збільшення видобутку природного газу, розвитку газотранспортної та газорозподільної систем, підземних сховищ газу.

Розвиток нафтового сектору передбачає регулювання: видобутку, переробки нафти та газового конденсату, сфери споживання нафти і нафтопродуктів. Приділена увага заходам із забезпечення сталого транспортування нафти та диверсифікації її постачання для потреб нафтопереробної промисловості, формуванню запасів нафтогазових ресурсів.

Документом передбачені подальші кроки з удосконалення корпоративного управління, захисту об’єктів критичної інфраструктури, прогнозування та стратегічного планування розви-

тку енергетичного сектору, професійної освіти, підготовки та перепідготовки персоналу.

Згідно з вказаним документом, у 2018 р. передбачено виконання 135 пунктів Плану заходів (зокрема щорічне виконання, виконання протягом 2018–2020 рр.). Відповідно до Звіту Міненерговугілля [2] про стан виконання Плану заходів, протягом 2018 р. з 91 пункту, які мали бути завершені до кінця 2018 р., виконано лише 27, ще виконуються 64 заходи. У 2019 р. було виконано (на момент оприлюднення звіту) два заходи, виконувалися 32. Таким чином, за підсумками 2018 р. 64 заходи не виконані, проте опрацьовуються, а окрім того, ще 44 заходи, які передбачені Планом, не виконувалися взагалі. Підсумковий звіт за 2019 р. має бути оприлюднено в березні 2020 року.

Необхідність змін визначається негативними процесами, що відбуваються в окремих галузях енергетичного сектору. Постачання електроенергії, газу та кондиціонованого повітря скоротилося за 6 років (2013–2018 рр.) на 20,2 %, виробництво коксу та продуктів нафтопереробки — на 45,6 %, добування кам’яного та бурого вугілля — на 61,9 %, добування сирої нафти та природного газу — на 8,8 %.

Виробництво (видобуток) окремих видів енергоносіїв упродовж 9 місяців 2019 р. зменшилося відносно відповідного періоду попереднього року: виробництво вугілля рядового кам’яного — на 2,3 %, коксу і напівкоксу — на 4,8 %, газу природного — на 0,4 %, пропанбутану — на 14,4 %, теплової енергії (відпуск) — на 5,1 %. Загальне виробництво електроенергії зменшилося на 3,3 %, зокрема на АЕС — на 1,9 %, а на ГЕС та ГАЕС — на 37,8 %.

Проте упродовж вказаного періоду збільшився видобуток нафти на 6,4 %, газового конденсату, видобутого з родовищ газу природного, — на 8,8 %. Також, попри загальне зменшення виробництва електричної енергії, значно збільшилося виробництво на ВЕС — на 20,2 % та на СЕС — на 34,3 %. Теплова енергетика також збільшила виробництво електричної енергії на 1,3 %.

Загальний імпорт вугілля та вугільної продукції за 9 місяців 2019 р. становив 14,95 млн т, нафти — 545,6 тис. т (основним постачальником є Азербайджан), нафтопродуктів — 6,1 млн т, природного газу — 9,2 млрд куб. м.

Енергетична залежність від РФ за підсумками 9 місяців 2019 р. продовжує бути значною. Причин цього факту існує декілька. Основними є традиційні економічні зв’язки та інтегрованість бізнес-кіл обох країн, суміжні кордони, налагоджена транспортна інфраструктура та, відносно інших країн, нижча ціна окремих енергоносіїв,

зокрема вугілля, нафтопродуктів. Також спостерігається продаж вугілля та вугільної продукції з тимчасово окупованих територій (ТОТ) як російського.

У грошовому еквіваленті, за даними митної служби, частка РФ в імпорті первинних енергоносіїв і продуктів їх переробки за вказаний період становила 29,7 %. Ця цифра включає імпортовані мінеральні енергетичні товари (тобто без урахування ядерного палива), які потрапляють в Україну напряму від суб'єктів господарювання РФ. Окрім цього, Україна купує в Європі природний газ, вартість якого в загальній частці імпорту енергетичних мінеральних товарів становить 17,1 %. А значний обсяг природного газу в Європу також постачається з РФ.

За обсягами частка енергоносіїв з РФ в Україну становила 70,5 % від загальних обсягів імпорту вугілля та вугільної продукції, зокрема антрациту — 97,7 % коксівного вугілля — 65,0 %, коксу — 80 %, нафтопродуктів — 40,2 %.

Стан імплементації Директив і Регламентів Енергетичного співтовариства в національне законодавство. На сьогодні євроінтеграційні реформи в енергетичній сфері проведені на загальному рівні нижче 50 %.

Енергетичне співтовариство щороку проводить процедуру верифікації законодавства України (в частині взятих на себе зобов'язань щодо імплементації *Acquis communautaire*) на відповідність законодавству ЄС.

Згідно з даними звіту Енергетичного співтовариства за 2019 р. від 1 листопада 2019 р. [3], загальний рівень імплементації за напрямками, які підпадають під повноваження організації, становить 49 %, а саме: енергоефективність — 74 %, статистика — 69 %, відновлювані джерела енергії — 63 %, навколишнє середовище — 61 %, електроенергетика — 50 %, газовий сектор — 48 %, клімат — 27 %, нафтовий сектор — 10 %, інфраструктура — 0 %.

Значний розвиток в українському законодавстві отримали європейські норми з питань енергоефективності, статистичної звітності, відновлюваних джерел енергії та охорони навколишнього середовища. Вимоги до регулювання електроенергетики та газового сектору (станом на дату виходу документу) гармонізовані практично на 50 %. Практично на початковому рівні імплементації перебувають ініціативи з регулювання нафтового сектору, інфраструктури та щодо запобігання зміні клімату.

ГАЗОВА СФЕРА

Стокгольмський арбітраж. Одним із головних досягнень 2018–2019 рр. можна визначити перемогу НАК “Нафтогаз України” над

“Газпромом” у Стокгольмському арбітражному суді. Судом було розглянуто два позови за контрактами, підписаними у 2009 р.: щодо умов придбання Україною природного газу та щодо обсягів транзиту енергоносія в країні ЄС.

Найбільш значущими пунктами рішень суду [4] стали такі:

- скасування пункту контракту щодо оплати невикористаних обсягів природного газу за принципом “бери або плати”. Цим рішенням суд відхилив вимоги “Газпрому” щодо сплати йому “Нафтогазом” 56 млрд дол. США;
- зниження ціни та, відповідно, заборгованості “Нафтогазу” за природний газ, поставлений “Газпромом” у 2014 р. до 2 млрд дол. США;
- за невиконання умов контракту щодо транзиту природного газу через Україну суд зобов'язав “Газпром” виплатити “Нафтогазу” 4,6 млрд дол. США;
- до виконання рішень суду “Газпрому” щодня нараховувалися штрафні санкції в розмірі 500 тис. дол. США.

Таким чином, взаємозалік заборгованостей становив 2,6 млрд дол. США на користь НАК “Нафтогаз України”.

Загальна сплата з урахуванням відсотків становила близько 3 млрд дол. США.

Шляхи з нарощування видобутку природного газу. Концепцією розвитку газодобувної галузі, яку було затверджено у 2016 р., передбачено до 2020 р. збільшити видобуток природного газу в Україні до 27 млрд куб. м, зокрема компанією “Укргазвидобування” — до 20 млрд куб. м.

Передбачалося, що такий рівень видобутку й одночасне зменшення внутрішнього споживання енергоносія дасть змогу відмовитися від імпорту природного газу.

На жаль, суттєвого збільшення видобутку не відбулося ні у 2018 р., ні у 2019 році. Загальний видобуток у 2018 р. становив 20,9 млрд куб. м (або на 0,4 % більше, ніж у 2017 р.), а за підсумками 11 місяців 2019 р. — відбулося зменшення на 1,1 % відповідно до аналогічного періоду попереднього року. Так, компанією “Укргазвидобування” було видобуто 15,4 млрд куб. м (приріст до відповідного періоду становив 1,2 %) та 13,9 млрд (–3,2 % до 11 місяців 2018 р.). Керівництво компанії пов'язує гальмування нарощування видобутку виключно з корупційним розподілом спецдозволів на розвідку та користування ділянками між видобувниками (або відмовою надання дозволу), а також з проведенням ремонтних робіт на значній кількості свердловин.

Необхідно зазначити, що 25 квітня 2018 р. Кабінет Міністрів України постановою № 333

“Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 594 і 615” удосконалив процедуру видачі спеціальних дозволів і започаткував конкурентні торги на право розроблення ділянок.

Перший відкритий аукціон, на якому були реалізовані ліцензії на декілька ділянок, відбувся в жовтні 2018 року. Наприклад, спецдозвіл на Липовецькій площі було виставлено зі стартовою ціною 3,537 млн грн, яка в результаті торгів виросла до 15,087 млн грн [5].

Проте, від видачі спеціального дозволу на користування ділянкою до отримання промислового видобутку на ній необхідним є проведення комплексу робіт з розвідки, буріння та облаштування свердловин, що триває не менше двох років.

Протягом 2018 р. де-юре практично закінчилося розділення функцій облгазів із розподілу та постачання природного газу. Фактично і розподіл, і постачання мають одного і того самого кінцевого бенефіціарного власника.

Фактична відсутність можливості побутових споживачів змінити постачальника газу була відмічена Секретаріатом Енергетичного співтовариства та призвела до відкриття справи про нездатність України дотримуватися положень Договору про заснування Енергетичного співтовариства.

Проте у постачанні природного газу для юридичних осіб (промисловість, сільське господарство, інші види економічної діяльності) конкурентна боротьба за споживача набирає обертів. Цей сегмент становить близько 40 % ринку [6].

Анбандлінг НАК “Нафтогаз України” та створення незалежного оператора ГТС. Згідно з щорічним звітом Енергетичного співтовариства, який було оприлюднено на початку листопада 2019 р., загальний прогрес імплементації газових директив становить близько 48 %.

Значну частку вимог європейського законодавства становлять вимоги щодо розділення видів економічної діяльності з постачання, транспортування та зберігання природного газу. Облгази, як зазначено вище, формально розділили види економічної діяльності з транспортування та постачання природного газу ще у 2018 році. Майнова незалежність одних видів діяльності від інших викликає сумнів, оскільки підприємства фактично залишаються під єдиним керівництвом. Проте формально процес завершено та відповідна “галочка” щодо анбандлінгу в Секретаріаті Енергетичного співтовариства стоїть.

Разом із тим, з урахуванням важливості збереження транзитного потенціалу, Україна

до кінця 2019 р. завершила анбандлінг НАК “Нафтогаз України” в частині виділення з вертикально інтегрованої структури підприємства газотранспортних потужностей, що, до речі, значно збільшує відсоток імплементації законодавства.

Ключовим питанням анбандлінгу завжди був контроль за газотранспортною системою.

Уряд намагався провести псевдоанбандлінг, залишити контроль за роботою оператора ГТС у власних руках. Причому міжнародні партнери України наполягали на необхідності створення дійсно незалежного оператора без можливості керування в “ручному режимі” з боку Уряду або політичних сил. Цієї ж позиції дотримувався і НАК “Нафтогаз України”.

Кабінет Міністрів України пропонував модель урядового контролю — ownership unbundling, а НАК “Нафтогаз України” — модель незалежного оператора independent system operator, який використовує державну власність на правах концесії. Також розглядалися варіанти часткового продажу ГТС закордонним партнерам.

Для втілення власної моделі Кабінетом Міністрів України 9 листопада 2016 р. було прийнято рішення про створення АТ “Магістральні газопроводи України”, яке підпорядковувалося Міненерговугілля.

Паралельно з цим НАК “Нафтогаз України” вирішив створити власне підприємство, яке (для виконання вимог третього енергопакета ЄС) мало через певний час виділитися з НАК “Нафтогаз України”. Остаточне рішення про створення ТОВ “Оператор газотранспортної системи України” було прийняте 29 січня 2019 р., а фактична реєстрація відбулася 5 лютого 2019 року. З 1 червня “Оператор ГТС України” розпочав у тестовому режимі виконувати функцію експлуатації ГТС. Було проведено комплексні підготовчі роботи до юридичного й операційного відокремлення підприємства.

Для виконання вимог європейського законодавства у другій половині 2019 р. було прийнято низку рішень, зокрема з узгодження позицій Уряду та НАК “Нафтогаз України”.

Кабінет Міністрів України 18 вересня ухвалив рішення щодо підпорядкування компанії ПАТ “Магістральні газопроводи України” Міністерству фінансів. Фактична передача підприємства від Міністерства енергетики та захисту навколишнього середовища України до Мінфіну відбулася 24 жовтня.

Метою дій є передача підприємства “Оператор ГТС України” до складу ПАТ “Магістральні газопроводи України” та створення на їх базі незалежного оператора ГТС.

Для технічного забезпечення цього процесу ВРУ прийняла декілька законів України.

У першому та другому читанні прийнято законопроект № 2239-1 “Про внесення змін до деяких законів України у зв’язку з відділенням діяльності з транспортування природного газу”. Закон визначає, що ГТС є власністю держави, не може бути приватизована, може бути відчужена, надаватися в концесію тощо виключно державним підприємствам та установам. Управління здійснюється оператором ГТС — державною компанією. Рішення щодо участі в операторі газотранспортної системи інших осіб, ніж держава, може бути ухвалене виключно Верховною Радою України.

У першому та другому читанні прийнято законопроект № 2359-1 [7]. Законом визначені податкові та кредитні пільги для оператора ГТС на перехідний період проведення анбандлінгу, зокрема щодо несплати ПДВ при передачі майна, відкладення установки касового методу визначення дати виникнення податкових зобов’язань і податкового кредиту за операціями з постачання/придбання майна, зокрема — операції з надання (передачі) і повернення за договором позики природного газу, що використовується для забезпечення діяльності з транспортування природного газу магістральними газопроводами, якщо ці операції проводяться з метою відокремлення оператора ГТС.

У першому та другому читанні прийнято законопроект № 2249. Закон дає змогу в договорах про закупівлі НАК “Нафтогаз України” одноразово замінити сторону за умови, якщо новий замовник пройшов сертифікацію. Окрім того, на період до трьох місяців Оператору ГТС дозволено спрощено укладати договори з НАК “Нафтогаз України” без дотримання процедур законодавства про держзакупівлі.

Також НКРЕКП прийняла попереднє рішення про сертифікацію ТОВ “Оператор газотранспортної системи України” та надіслала всі необхідні документи до Секретаріату Енергетичного співтовариства, яке зробило позитивний висновок щодо сертифікації підприємства [8]. Причому Секретаріатом зазначено, що необхідно звернути увагу на фінансовий стан підприємства з метою недопущення кризових явищ і забезпечення функціонування дійсно незалежного оператора.

НАК “Нафтогаз України” ухвалив декілька рішень щодо передачі майна, яке використовується для транспортування природного газу магістральними трубопроводами, державному підприємству АТ “Магістральні газопроводи України”. Так, затверджено ринкову вартість активів і надано дозвіл “Укртрансгазу” щодо продажу підприємства “Оператор ГТС України”.

Отже, були створені всі необхідні умови щодо відокремлення підприємства та створення незалежного оператора ГТС, яке відбулося 1 січня 2020 року.

Боротьба з монополією РФ на транзит природного газу. Події щодо створення незалежного оператора української ГТС відбувалися паралельно з боротьбою за продовження контракту з “Газпромом” на транзит українською ГТС природного газу до країн Європи.

Неоціненний внесок у цю боротьбу зробили Сполучені Штати Америки та окремі країни ЄС.

Сполучені Штати Америки протягом останніх років вели активну боротьбу з “Північним потоком-2” (ПП2). У січні 2019 р. компанії Німеччини отримали листи з попередженнями про можливі санкції США для компаній, що причетні до будівництва ПП2. Також у 2019 р. у конгресі США були зареєстровані два законопроекти щодо накладання санкцій на компанії, які постачають технології та обладнання для прокладання підводних трубопроводів у російських експортних енергетичних проєктах. Після проходження всіх стадій розгляду об’єднаний текст цих законопроектів був включений у Закон про оборонний бюджет США на 2020 р. (затверджено у грудні 2019 р.).

Європарламент у квітні 2019 р. затвердив проєкт документу, який набув чинності у травні 2019 р. — Директива (з внесеними у квітні правками) має бути імплементована країнами — членами ЄС до кінця лютого 2020 року. Директива регулює будівництво та функціонування газопроводів третіх країн на території ЄС, до яких мають застосовуватися вимоги, які аналогічні вимогам до внутрішніх газопроводів. Насамперед це стосується “Північного потоку-2”. Серед головних положень Директиви — розділення компаній, що постачають газ, і компаній, які його транспортують. Це означає, що компанія-оператор “Північного потоку-2” має бути незалежною від “Газпрому”, а 50 % його пропускної потужності мають резервуватися для альтернативних постачальників.

Також у вересні 2019 р. змінились умови використання газопроводу OPAL, який є продовженням “Північного потоку-1”. Юридично газопровід OPAL є власністю компанії WIGA Transport Beteiligungs-GmbH & Co. KG (WIGA), яка є спільною власністю компаній Wintershall та “Газпром”.

У 2009 р. німецький регулятор Bundesnetzagentur вивів газопровід OPAL з-під дії антимонопольного законодавства на 22 роки. Того ж року Європейська комісія прийняла рішення щодо виведення 50 % потужностей газопроводу OPAL з-під вимог третього енергетичного пакета

в частині доступу третіх сторін, а у 2016 р. змінила систему винятків і дозволила “Газпрому” використовувати до 90 % його потужності. За поданням Польщі Суд Євросоюзу у вересні 2019 р. скасував вказане рішення, що значно зменшило можливості “Газпрому” щодо транспортування природного газу без послуг Української ГТС.

Транзит природного газу. Багаторічна на-полеглива боротьба за збереження транзиту створила умови для підписання нового контракту на транспортування природного газу через територію України з РФ до країн ЄС.

Контракт є компромісним і не в повному обсязі задовольняє потреби України в завантаженні потужностей ГТС. Термін дії контракту становить п’ять років із можливістю продовження ще на п’ять років без зміни його умов. Обсяги становлять у 2020 р. 65 млрд куб. м, а впродовж кожного наступного року по 40 млрд куб. м. З урахуванням загальних потужностей ГТС України, обсяги транспортування мінімальні та становлять у перший рік 36 %, а у 2021–2024 рр. усього 22 % від максимально можливих.

НАФТА, НАФТОПРОДУКТИ

У нафтовому секторі в 2018–2019 рр. відбулися деякі зміни. Головною зміною можна вважати практичне припинення використання мазуту в ролі котельно-пального палива.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 927 “Про затвердження Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив” [9], з 1 січня 2018 р. заборонено використання мазутів, у яких вміст сірки перевищує 1 %. Це викликало значне зменшення, практично в 5 разів, використання топкового мазуту, хоч він і залишається резервним паливом. У 2019 р. (10 місяців) споживання мазуту зменшилося по відношенню до відповідного періоду 2018 р. на 65 %. Таким чином, урядом було виконано рішення по справі, ініційованій Секретаріатом енергетичного співтовариства внаслідок відсутності в українському законодавстві положень щодо заборони використання мазуту з вмістом сірки більше 1 % та відповідно 0,1 % для дизельного пального.

Мазут і раніше був дещо дорожчим за природний газ (при приведенні ціни за тону умовного палива в середньому від 10 %). За найнижчою ціною продавались якраз високосірчасті мазути, і після вступу в дію Технічного регламенту в частині заборони їх використання, економічна доцільність спалювання мазуту взагалі відсутня. Винятком є лише аварійний резерв, який зберігається на ТЕЦ для забезпечення їх роботи за відсутності постачання природного газу.

Також у 2018 р. на 4 % зменшилося споживання автомобільних бензинів. Проте, загальне споживання моторних палив збільшилося на 7 % за рахунок збільшення споживання на 10 % дизельного палива, так і скрапленого газу. За підсумками 10 місяців 2019 р. споживання бензинів ще зменшилося на 3,6 %, ДП збільшилося на 5 %, а пропан-бутану — на 20,5 %.

В умовах вільного ціноутворення конкурентну боротьбу виграють ті постачальники, які можуть собі дозволити демпінгові ціни та зручну логістику. І така можливість (з урахуванням транспортування) є виключно в постачальників із РФ і Білорусі.

Задоволення потреби в моторних паливах та інших нафтопродуктах, як зазначалося вище, відбувається переважно за рахунок імпорту з РФ і Білорусі, частка якого, за оперативними даними, становить (при приведенні обсягів до нафтового еквіваленту) більше 70 % у структурі споживання.

Така ситуація, хоча й є корисною для імпортерів-постачальників, однак значно погіршує рівень енергетичної безпеки країни загалом.

Згідно з даними “Консалтингової групи А-95” [10], в Україні впроваджено схему ухилення від податків шляхом ввезення авіаційного палива та продажу його як дизельного пального. Майже третина обсягів ввезеного авіаційного палива (до 250–300 тис. т) зникає, оскільки воно додається в ДП для зниження собівартості за рахунок різниці в акцизах. Акциз на авіаційне паливо протягом року становив 21 євро/тис. л, на ДП — 139,5 євро.

З метою уникнення зловживань з акцизами в майбутньому КМУ прийнято ряд НПА, якими затверджено процедуру підтвердження цільового використання авіаційного палива.

Згідно з оцінками експертів, втрати державного бюджету від такої схеми становлять близько 1,4 млрд грн на рік.

Відповідно до даних “Консалтингової групи А-95”, у 2018 р. спостерігалось різке зростання числа нелегальних автозаправних станцій. Станом на кінець 2019 р. ситуацію не було виправлено. Згідно з оцінками нафтогазової асоціації, в Україні без необхідних документів працює близько 1500 АЗС, або 23 % від загальної кількості, а відповідні втрати бюджетів усіх рівнів унаслідок нелегальної торгівлі становлять майже 10 млрд грн.

Для виправлення ситуації було прийнято рішення про запровадження в 2019 р. ліцензування АЗС та вдосконалення системи електронного адміністрування реалізації палива з переходом на облік по акцизним складам, а також поетапне введення системи контролю

над оборотом і залишками палива на акцизних складах із використанням рівнемірів і витратомірів-лічильників [10].

Неприємним рекордом також стали ціни на моторне паливо, які сягали 35,5 грн/л за бензин А-95.

Проте значно збільшилася різниця між ціною бензину та пропан-бутану, практично в 2,5–3 рази, що постійно змінює структуру використання моторних палив.

ЦІНОВА ПОЛІТИКА

У 2018 р. підвищено ціну на природний газ, що викликало відповідне зростання цін на інші комунальні послуги. Природний газ для населення подорожчав з 1 листопада практично на 24 % — до максимальної ціни, яка становить 8,54892 грн 1 куб. м [11]. На 10–20 % (залежно від регіону) підвищились ціни на теплову енергію.

У 2018 — першій половині 2019 рр. середні ціни на природний газ для побутових споживачів продовжували збільшуватись (рис. 1).

У таблиці дані для побутових споживачів наведено з урахуванням тарифів на транспортування та розподіл і торгової націнки, а для непобутових споживачів — з урахуванням тарифів на транспортування та розподіл.

У 2019 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 560 від 26 червня 2019 р. було встановлено граничні розміри тарифів на послугу з

постачання теплової енергії для населення на рівні 1400 грн/Гкал (за наявності лічильника) або 35,21 грн/м². Граничні тарифи на послуги гарячого водопостачання становили 83,66 грн/м³ за наявності рушникосушарки і 75,74 грн/м³ за її відсутності. Зазначена Постанова була скасована 15 листопада.

ВИСНОВКИ

Енергетичний сектор України протягом 2018–2019 рр. за окремими напрямками зазнав значних змін, хоча їх динаміка не відповідає затвердженим нормативно-правовим актам і міжнародним зобов’язанням, взятим на себе країною.

За вказаний період відбулося продовження гармонізації законодавства, зокрема в газовій сфері, що надало можливість виділити зі структури НАК “Нафтогаз України” незалежного оператора газотранспортної системи, статус якого повністю відповідає законодавству ЄС.

Також на міжнародній арені відбулися процеси щодо обмеження можливості РФ транспортувати природний газ в обхід України, що створило умови для підписання контракту на транспортування природного газу через територію України з РФ до країн ЄС.

Контракт є компромісним, не в повному обсязі задовольняє потреби України в завантажених потужностях ГТС. Проте, Україна ще протягом мінімум п’яти років, з можливістю продовження до десяти років, буде надавати вказані послуги.

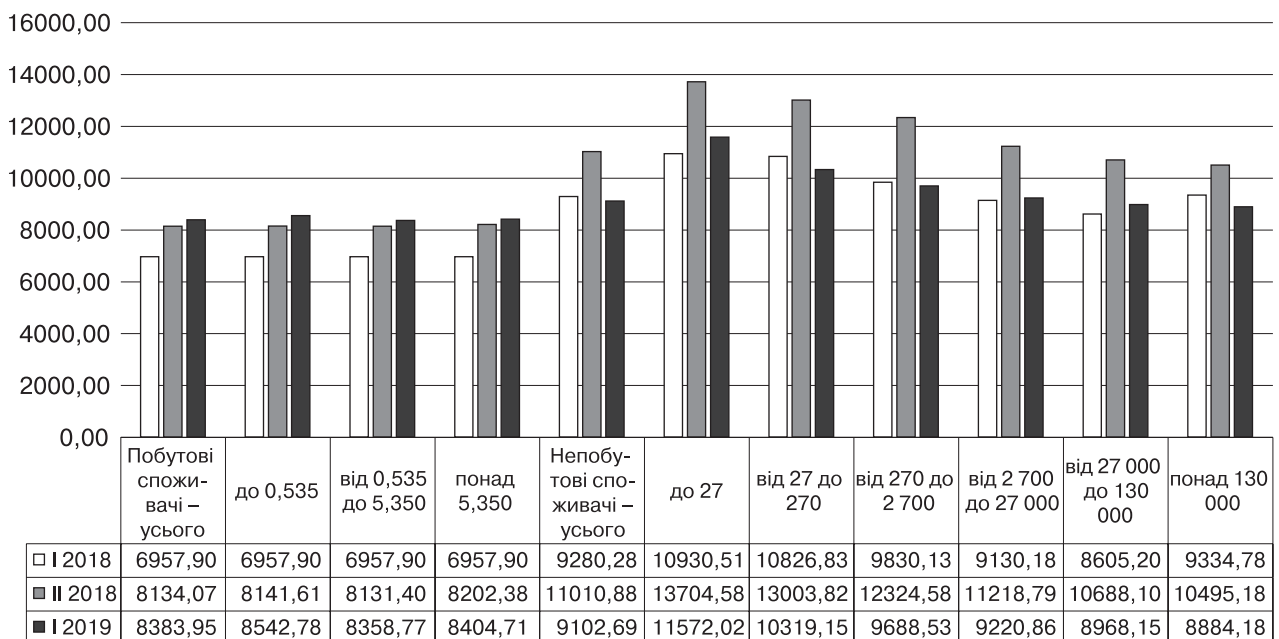

Рис. 1. Середні ціни (з ПДВ) на природний газ для споживачів залежно від обсягів споживання (тис. м³) у I півріччі 2018 — I півріччі 2019 рр., грн/1000 м³

Джерело: розроблено авторами за даними Держстату.

На ринку нафтопродуктів серед основних змін є збільшення використання пропан-бутану як моторного палива, що є причиною значно меншої його ціни в порівнянні з бензинами будь-яких марок. Також зменшено до мінімуму використання мазутів як котельно-підного палива. Це відбулося внаслідок заборони використання високосірчастих видів мазуту та його відносно високої ціни в порівнянні з природним газом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження плану заходів з реалізації етапу "Реформування енергетичного сектору (до 2020 року)" Енергетичної стратегії України на період до 2035 року "Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність" [Електронний ресурс]: розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 черв. 2018 р. № 497-р. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npsas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-etapu-reformuvannya-energetichnogo-sektoru-do-2020-roku-energetichnoyi-strategiyi-ukrayini-na-period-do-2035-roku-bezpeka-energoefektivnist-konkurentospromozhnist>.
2. Інформаційно-аналітичні матеріали про стан виконання Плану заходів з реалізації етапу "Реформування енергетичного сектору (до 2020 року)" Енергетичної стратегії України на період до 2035 року "Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245351521>.
3. State of implementation 2019 [Electronic resource]: Secretariat's Implementation Reports. — Access: <https://www.energy-community.org/implementation/IR2019.html>.
4. Історична перемога України: стокгольмський арбітраж [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/A6094D6DF82CF76BC225834B00523754?OpenDocument&Expand=2&>.
5. Енергетика-2018: историческая победа над "Газпромом" и повышение тарифов [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://economics.unian.net/energetics/10401573-energetika-2018-istoricheskaya-pobeda-nad-gazpromom-i-povyshenie-tarifov.html>.
6. Реформы в энергетике и окружающей среде за январь–июль 2018 года: итоги экспертного мониторинга [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://uacrisis.org/ru/68510-energy-reforms>.
7. Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо створення умов для забезпечення виконання зобов'язань України з відокремлення діяльності з транспортування природного газу за Протоколом про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, та з урахуванням відповідних положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони" [Електронний ресурс]: Закон України № 314-IX. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67291.

8. The Secretariat supports certification of the gas transmission system operator of Ukraine [Electronic resource]. — Access: <https://www.energy-community.org/news/Energy-Community-News/2019/12/17.html>.
9. Про затвердження Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, судових та котельних палив [Електронний ресурс]: постановою Кабінету Міністрів України від 01 серпня 2013 р. № 927. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2013-%D0%BF>.
10. Украина: топливный рынок — итоги 2018 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://ukrenergy.dp.ua/2018/12/29/ukraina-toplivnyj-rynok-itogi-2018-goda.html>.
11. Ціни на газ природний для побутових споживачів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nerc.gov.ua/?id=18948>.

REFERENCES

1. "Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii etapu "Reformuvannia enerhetychnoho sektoru (do 2020 roku)" Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2035 roku "Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist": rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06 chervnia 2018 r. № 497-r ["On Approval of the Action Plan for Implementation of the Stage" Reforming the Energy Sector (until 2020) "of the Energy Strategy of Ukraine for the Period until 2035" Security, Energy Efficiency, Competitiveness": Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 06, 2018 No. 497-p] Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npsas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-etapu-reformuvannya-energetichnogo-sektoru-do-2020-roku-energetichnoyi-strategiyi-ukrayini-na-period-do-2035-roku-bezpeka-energoefektivnist-konkurentospromozhnist>. <https://doi.org/10.5817/pf19-1-1925>
2. Informatsiino-analitychni materialy pro stan vykonannia Planu zakhodiv z realizatsii etapu "Reformuvannia enerhetychnoho sektoru (do 2020 roku)" Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2035 roku "Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist" [Information and analytical materials on the state of implementation of the Action Plan for the implementation of the Energy Sector Reform (2020) phase of the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035 "Security, Energy Efficiency, Competitiveness"]. Retrieved from: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245351521>.
3. State of implementation 2019. Secretariat's Implementation Reports. Retrieved from: <https://www.energy-community.org/implementation/IR2019.html>.
4. Istorychna peremoha Ukrainy: stokholmskyi arbitrazh [Ukraine's historic victory: Stockholm arbitration]. Retrieved from: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/A6094D6DF82CF76BC225834B00523754?OpenDocument&Expand=2&>.
5. Energetika-2018: istoricheskaya pobeda nad "Gazpromom" i povyshenie tarifov [Energy 2018: a historic victory over Gazprom and an increase in tariffs]. Retrieved from: <https://economics.unian.net/energetics/10401573-energetika-2018-istoricheskaya-pobeda-nad-gazpromom-i-povyshenie-tarifov.html>.
6. Reformy v energetike i okruzhayuschey srede za yanvar-iyul 2018 goda: itogi ekspertnogo moni-

toringa [Reforms in energy and the environment for January-July 2018: results of expert monitoring]. Retrieved from: <http://uacrisis.org/ru/68510-energy-reforms>.

7. Pro vnesennia zmin do rozdilu KhKh "Perekhidni polozhennia" Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo stvorennia umov dlia zabezpechennia vykonannia zobov'язan Ukrainy z vidokremлення діяльності з транспортування природного газу за Протоколом про приєднання України до Договору про заснування Enerhetychnoho Spivtovarystva, ta z urakhuvanniam vidpovidnykh polozhen Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony : Zakon Ukrainy № 314-IX [On Amendments to Section XX, Transitional Provisions, of the Tax Code of Ukraine on Creating Conditions for Ensuring the Implementation of Ukraine's Obligations to Separate Natural Gas Transportation Activities under the Protocol of Ukraine's Accession to the Energy Community Treaty and Taking into account the relevant provisions on the association between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part: Law of Ukraine No. 314-IX]. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67291. <https://doi.org/10.16926/gea.2015.01.04>
8. The Secretariat supports certification of the gas transmission system operator of Ukraine. Retrieved from: <https://www.energy-community.org/news/Energy-Community-News/2019/12/17.html>.
9. Pro zatverdzhennia Tekhnichnoho rehlamentu shchodo vymoh do avtomobilnykh benzyniv, dyzelnoho, sudnovykh ta kotelnykh palyv: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01 serpnia 2013 r. № 927 [On Approval of the Technical Regulation on Requirements for Motor Gasoline, Diesel, Marine and Boiler Fuels: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 9, 2013 No. 927]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2013-%D0%BF>.
10. Ukraina: toplivnyi rynek — itogi 2018 goda [Ukraine: fuel market — results of 2018]. Retrieved from: <https://ukrenergy.dp.ua/2018/12/29/ukraina-toplivnyj-rynok-itogi-2018-goda.html>.
11. Tsiny na haz pryrodnyi dlia pobutovykh spozhyvachiv [Natural gas prices are for domestic consumers]. Retrieved from: <http://www.nerc.gov.ua/?id=18948>.

V. P. GLAMAZDIN, Advisor to CEO

O. V. MELNYK, PhD in Economics, Senior Researcher

V. M. TONKOGOLOSIUK, Deputy Director

OIL & GAS SECTOR DEVELOPMENT, AS A COMPONENT OF ENERGY OF UKRAINE

Abstract. The article analyzes the current state and perspective directions of development of the energy sector of Ukraine in general and the oil and gas complex in particular, which should meet the Plan of measures for the implementation of the stage "Reform of the energy sector (until 2020)" of the Energy Strategy of Ukraine for the period until 2035 "Security, energy efficiency, competitive". According to the study, at the time the report was released, 80% of the points foreseen by the Plan were not fulfilled. Some legislative initiatives and changes in the regulation of markets of fuel and energy resources are considered. The article analyzes the dynamics of changes in energy consumption. The main trends in the development of the gas and oil products markets are identified. It is found that, despite progress on diversification of supply sources, the country is heavily dependent on imports of energy from The Russian Federation. Separate consideration is given to the transit of natural gas from the Russian Federation to the EU. It is noted that the signed contract is quite compromise and provides a transit pipeline load of less than 40%. The main reasons for the change in the structure of the use of fuel and energy resources, in particular, the practical termination of the use of fuel oil as a boiler-furnace fuel, are also highlighted. The data of the State Statistics Service of Ukraine on the dynamics of prices for natural gas for all categories of consumers, including tariffs for transportation, distribution and trade margin (for household consumers), were also processed. A steady increase in natural gas prices for household consumers was noted during almost the entire analyzed period. Naftogaz Ukraine's unbundling process was investigated. It is revealed that all necessary steps have been taken to create an independent gas transmission system operator, which took place on January 1, 2020. The implementation of the Energy Community Directives and Regulations in the energy sector has been analyzed, with overall sales less than 50%. The main results of the Stockholm Arbitration between Naftogaz of Ukraine and Gazprom are considered.

Keywords: energy sector, fuel and energy resources, diversification, unbundling, gas transportation system operator, implementation, energy consumption, gas transit, pricing and tariff policy.

В. П. ГЛАМАЗДИН, советник председателя правления

А. В. МЕЛЬНИК, канд. экон. наук, с.н.с.

В. Н. ТОНКОГОЛОСЮК, заместитель генерального директора

РАЗВИТИЕ НЕФТЕГАЗОВОГО СЕКТОРА КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ЭНЕРГЕТИКИ УКРАИНЫ

Резюме. В статье проанализировано современное состояние и перспективные направления развития энергетического сектора Украины в целом и нефтегазового комплекса в частности, которые должны отвечать Плану мероприятий по реализации этапа "Реформирование энергетического сектора (до 2020 года)" Энергетической стратегии Украины на период до 2035 года "Безопасность, энергоэффективность конкурентоспособность". Согласно проведенному исследованию, на момент обнародования отчета, 80 % пунктов, предусмотренных Планом, не были выполнены. Рассмотрены некоторые законодательные ини-

циативы и изменения нормативно-правового регулирования рынков топливно-энергетических ресурсов. Проанализирована динамика изменения объемов потребления энергоносителей. Определены основные тенденции развития газового рынка и рынка нефтепродуктов. Установлено, что, несмотря на прогресс по диверсификации источников, страна сильно зависит от импорта энергоносителей из РФ. Отдельно рассмотрены транзит природного газа из РФ в ЕС. Отмечено, что подписанный контракт является достаточно компромиссным и обеспечивает нагрузку транзитного трубопровода менее чем на 40 %. Освещены основные причины изменения структуры использования ТЭР, в частности, практическое прекращение использования мазута в качестве котельно-печного топлива. Также обработаны данные Государственной службы статистики Украины относительно динамики цен на природный газ для всех категорий потребителей с учетом тарифов на транспортировку, распределение и торговую наценку (для бытовых потребителей). Отмечено устойчивый рост цен на природный газ для бытовых потребителей в течение почти всего проанализированного периода. Исследован процесс анбандлинга НАК “Нафтогаз Украины”. Выявлено, что были предприняты все необходимые действия для создания независимого оператора ГТС, которое произошло 1 января 2020 года. Осуществлен анализ имплементации директив и регламентов Энергетического сообщества в энергетической сфере, которые реализованы менее, чем на 50 %. Рассмотрены основные результаты Стокгольмского арбитража между НАК “Нафтогаз Украины” и “Газпромом”.

Ключевые слова: энергетический сектор, топливно-энергетические ресурсы, диверсификация, анбандлинг, оператор ГТС, имплементация, потребление энергоносителей, транзит газа, ценовая и тарифная политика.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Гламаздин Вадим Павлович — радник голови правління АТ “НАК “Нафтогаз України”, вул. Б. Хмельницького, 6, м. Київ, Україна, 01601; +38 (044) 586-34-15; vadym.glamazdin@gmail.com; ORCID: 0000-0003-3459-3249

Мельник Александр Васильевич — канд. екон. наук, с. н. с., керівник аналітичної служби ТОВ “Центр досліджень: енергетика і політика”, вул. Лаврська, 9, корп. 19, м. Київ, Україна, 01015; +38 (044) 280-64-57; melinik@ukr.net; ORCID: 0000-0001-5862-3022

Тонкогосюк Володимир Миколайович — заступник генерального директора ТОВ “Центр досліджень: енергетика і політика”, вул. Лаврська, 9, корп. 19, м. Київ, Україна, 01015; +38 (044) 280-64-57; v.tonkogolosyuk@gmail.com; ORCID: 0000-0003-4469-422X

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Glamazdin V. P. — Advisor to CEO of JSC “NSC “Naftogaz of Ukraine”, B. Khmelnytskoho str., 6, Kyiv, Ukraine, 01601; +38 (044) 586-34-15, vadym.glamazdin@gmail.com; ORCID: 0000-0003-3459-3249

Melnyk O. V. — PhD in Economics, Senior Researcher, Head of Analytic Department in Research Center: Energy & Politics LLC, Lavrska str., 9, Kyiv, Ukraine, 01015; +38 (044) 280-64-57; melinik@ukr.net; ORCID: 0000-0001-5862-3022

Tonkogolosyuk V. M. — Deputy Director in Research Center: Energy & Politics LLC, Lavrska str. 9, Kyiv, Ukraine, 01015; +38 (044) 280-64-57; v.tonkogolosyuk@gmail.com; ORCID: 0000-0003-4469-422X

ІНФОРМАЦІЯ ОБ АВТОРАХ

Гламаздин В. П. — советник председателя правления АО “НАК “Нафтогаз Украины”, Украина, 01601, ул. Б. Хмельницкого, 6, +38 (044) 586-34-15; vadym.glamazdin@gmail.com; ORCID: 0000-0003-3459-3249

Мельник А. В. — канд. экон. наук, с.н.с., руководитель аналитической службы ООО “Центр исследований: энергетика и политика”, ул. Лаврская, 9, корп. 19, г. Киев, Украина, 01015; +38 (044) 280-64-57; melinik@ukr.net; ORCID: 0000-0001-5862-3022

Тонкогосюк В. Н. — заместитель генерального директора ООО “Центр исследований: энергетика и политика”, ул. Лаврская, 9, корп. 19, г. Киев, Украина, 01015; +38 (044) 280-64-57; v.tonkogolosyuk@gmail.com; ORCID: 0000-0003-4469-422X

